

BALKAPANI HANI

İstanbul Eminönü'nde
şehrin en eski
ticaret hanlarından biri.

Bizans devrinden beri şehrin alışveriş ve toptancı tüccarlarının bulundukları hanlar bölgesindedir. Esasının Bizans devrinde Venedikliler'in ticaret merkezi olduğu ileri sürülmekte ise de bunu doğrulayacak bir belirti yoktur. Sadece bugünkü hanın bodrumu ve zemin katının bir kısmının Bizans devri inşaatı olduğu tesbit edilmektedir. Hanın adı, Türk devrinde buranın şehre getirilen balların toptancılık merkezi olduğunu gösterir gibidir. Fakat ihtifalci Mehmed Ziyâ Bey'in ifadesine göre hanın adı "bal"dan değil, Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'ndeki "balyos" denilen temsilcisinden gelmekte, böylece hanın Venedik balyosunun makamı olduğu iddia edilmektedir. Venedikliler'in Bizans İmparatorluğu'nun son devrinde, şehrin içinde ve bu çevrede Eminönü-Tahtakale arasında bir mahalleleri veya imtiyaz bölgeleri olmakla beraber, Balkapanı Hanı'nın onlara tahsis edilerek buranın balyosun makamı olduğunu ispat edecek bir bilgi yoktur. Ancak Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgelerden 919 (1513) tarihli bir beratta (E. 7701/1), "Balıkpazarı kurbundaki Balıkpazarı kapısı ile Odun kapısı arasında Edirne yahudileri mahallesinde balyosların ikamet etmekte oldukları evleri, kiliseleri ve odalarıyla ve altındaki ahır ile bunun civarında Venedik kilisesi demekle mâruf olan kilisenin ve altındaki bodrumun..."un Sinan Paşa'ya verildiği bildirilmektedir. Böylece Balkapanı Hanı çevresinin XVI. yüzyıl başlarına kadar Venedik balyoslarının mahallesi olarak bilindiği kesinlik kazanır.

Fetihten bir süre sonra Balkapanı Hanı Türk mimari üslûbuna göre tamamlanarak önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Ancak bu değişiklik ve inşaatın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Fâtihten Sultan Mehmed'in vakfiyelerinde, Balkapanı Hanı'nın onun Ayasofya evkafından olduğuna dair bir kayıt bulunmayışına karşılık, Osman Nuri Ergin tarafından ileri sürüldüğüne göre İstanbul kadısına yazılan 1007 (1598-99) tarihli Sultan III. Mehmed'in bir fermanında bazı malların, "...Fâtihten Mehmed'in Ayasofya Cami-i Şerifi'ne vakfeylettiği Balkapanı denmekle mâruf handa hıfzolun-

duğu..." bildirilmektedir. Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Balkapanı Hanı'nı "kale gibi büyük bir han" olarak tarif ederek Mısır tüccarlarının burada "eğleştiklerini" bildirir. Böylece handa baldan başka malların da depolandığı anlaşılmaktadır.

Balkapanı Hanı'nda baldan başka yağ, donyağı, zeytinyağı, pamuk, keten, şeker, kahve, sabun, pastırma, peynir, tuz vb. malların depolandığı, bunlar dışarıdan geldikçe bir kısmının Sarây-ı Âmire ihtiyacı için alındığı, geri kalanının handa perakendeci esnafa dağıtıldığı bazı fermanlardan anlaşılmaktadır. 1138 (1725-26) tarihli bir fermanla, o vakte kadar Balkapanı Hanı'nda toplanarak buradan satıldığı öğrenilen pamuğun başka yerlerde de satılması üzerine fiyatların kontrolden çıktığı bildirilerek bundan böyle yine bu handan dağıtılması emredilmiştir. Bu fermanlardan, handa toplanan mallardan Ayasofya vakfına pay düştüğü de öğrenilmektedir. 1200 (1786) tarihli bir ferman da Balkapanı Hanı'nda toplanan malların esnafa eşit şartlarla dağıtılmasını öngörür.

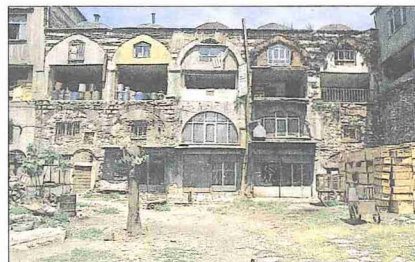
Balkapanı Hanı 1180 (1766) zelzelesinde zarar gördüğünden derhal tamir edilmiştir. Daha sonraları hanın büyük bir tamir görerek girişin karşısındaki üst kat odalarının yenilendiği, üzerlerinde yazılı 1278 (1861-62) tarihinden anlaşılmaktadır. Ancak han sonraları çok bakımsız kalmış ve mimarisini değiştiren inşaatlarla görünümü bozulmuştur. Bu arada kemerlerin araları kapatılmış, hatı ortadaki avlunun etrafı kiremit kaplı ahşap çatılı sundurmalarla örtülmüştür. 23 Temmuz 1952'de çıkan bir yangında on dokuz oda ile birlikte bu sundurmalar da yanmış ve avlunun etrafı tekrar açılmıştır. 1986'da Balkapanı Hanı'ndaki tüccar ve esnaf burayı tamir et-

tirmek üzere teşebbüse geçmişler ve odalardan birinin de evvelce mescid olduğunu ileri sürerek burayı yine ibadet yeri olarak ihya etmeyi teklif etmişlerdir. Fakat 1989 başlarındaki ziyarette handa hiçbir tamir veya ihya çalışması izine rastlanmamıştır. Her tarafı perişan bir bakımsızlık içinde bulunuyordu. Ayrıca avlunun bir kısmını esas bünyeye aykırı olarak yapılmış yeni bir bina kaplıyordu.

Hanın altındaki mahzenler (L) biçiminde olup dörtköşe altışar pâyenin ortada sıralandığı dikdörtgen uzun mekânlar halindedir. Bunların üstleri tuğladan tonozlarla örtülmüştür. İki uzun mekânın birleştiği yerde bir koridor ile iki küçük mekân daha vardır. Duvar tekniği bu mahzenin Türk devrinden önceye ait olduğunu gösterir. Bu alt yapının üstünde yükselen hanın duvar tekniği ve malzemesi de farklılıklara sahiptir. Alt kattaki hücrelerin üstündeki dükkânların avlu ya bakan taraflarında pâyelere oturan kemerli bir revak dolaşır. Fakat bu da birçok yerlerde yıkılmıştır. Duvar örgüleri taş ve üç sıra tuğladan olmakla beraber bazı yerlerde yalnız tuğla kullanılmış olması geç devirlerde yapılan yamalara işaret sayılabilir. Üst kattaki odaların kubbeleri evvelce kurşun kaplı olduğu 1935'te çekilen bir fotoğrafta görülmektedir. Balkapanı Hanı'nın Tahtakale caddesi tarafındaki cephesi sokak çizgisine uyularak yamuk yapılmıştır. T. Bertele'nin eserindeki krokide bu yamuk kısmın içinde çok dar, kapalı bir avlu bulunduğu işaretlenmiştir. G. Pervitiç'in sigorta planında da bu avlu işaret edildikten başka önündeki parça Balkapanı Hanı'ndan ayrı Aktar Hanı adıyla küçük bir yapı olarak belirtilmiştir. Tamamen XIX. yüzyıl mimarisinde olan bu eklentinin, tarihi hanın bu köşesinin değiştirilmesi suretiyle mi yapıldığı hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Hanın esas avlusu ise 42 x 31 m. ölçüsündedir ve kaba taşlarla Arnavut kaldırımı biçiminde döşenmiştir. Yine Bertele'nin eserinde yayımlanan Gabuzzi tarafından çizilen resmi, Balkapanı Hanı'nın orta avlusunu henüz bozulmamış hali ile gösterir. Burada ortada bir havuz ile ağaçlar vardır. Alt kat dükkân hücrelerinin önlerinde ise muntazam kiremit kaplı birer sundurma dolaşır.

E. Mamboury, tanınmış İstanbul rehberinde, hanın avlusunda o tarihlerde henüz duran büyük bir kantardan bahsederek bunun Türk eseri olmakla be-

Balkapanı Hanı'ndan bir görünüş - Eminönü / İstanbul

raher esasının Bizans örneklerine (!) dayandığını iddia eder. Ancak tamamen Türk işi olan bu kantar, üzerindeki hicrî ve milâdî olarak ayrı ayrı işlenmiş tarihlerden anlaşıldığına göre 1282 (1866) tarihli idi. Fakat bu tarih ahşap kısımların tamine ait olmalıydı. Söylendiğine göre İstanbul'un bütün esnafının kantarları XX. yüzyıl başlarına gelinceye kadar bu mirî kantarda kontrolden geçirilerek mühürleniyordu. İstanbul ticaret hayatının değerli hâtırası olan bu kantarın ahşap kısımları 1952 yangınında yanmıştır. 1989'da bu kantarın enkazına rastlanamamıştır. Yalnız beşik tonozlu geçit dehlizine açılan dövmeye demirden orijinal kapı kanatları henüz duruyordu. Pervitiç planında üst katta işaretlenen harap mescidin de ihya edildiğine dair bir belirti görülememiştir.

Balkapanı Hanı, İstanbul'un en eski ticaret hanlarından biri olarak ve aynı zamanda eski bir yapının kalıntısı üstünde inşa edilmiş olması bakımından tarihi değeri haiz bir eserdir. Ciddi bir araştırma yapıldıktan sonra ilmi esaslara göre tamir ve ihyası iyi olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 176; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1336, I, 347, not 1; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, I, 802 vd.; E. Mamboury, *İstanbul: Rehber-i Seyyâhin*, İstanbul 1925, s. 347; *Constantinople: Guide touristique*, İstanbul 1925, s. 342; T. Bertele, *Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e le sue antiche memorie*, Bologna 1932, s. 23-26; J. Pervitiç (Pervititch), *Sigorta Planı: İstanbul Eminönü Kazası-Tah-takale Mahallesi*, İstanbul 1940, pafta 70 (1: 500); Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimârisi*, Ankara, ts., s. 85-87, rs. 3; W. Müller-Wiener, *Kunstlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 343; İ. Hakkı Uzunçarşılı v.dğr., *Topkapı Sarayı Müzesi, Osmanlı Saray Arşivi Kataloğu: Hükûmler, Beratlar*, Ankara 1988, 2. fas., s. 155, nr. 1490; R. Ekrem Koçu, "Balkapanı Hanı", *İst.A*, IV, 2053-2056.

SEMAVİ EYİCE

BALKARLAR

(bk. KARAÇAY-BALKARLILAR).

BALTACI

Osmanlılar'da sarayın birün* görevlilerinden bir zümrenin adı.

Farsça teberdârân adıyla da anılan baltacılar, bir rivayete göre ilk defa II. Murad zamanında Acemi Ocağı'na alınmışlar ve sefere giderken yol açmak, bataklıkları kurutmak, çadır kurmak, yük kal-

dırıp indirmek gibi işler ve ayrıca bazı saray hizmetleri için kullanılmışlardır. İstanbul'un fethinden sonra daha teşkilâtli bir ocak haline gelen bu zümre, Fâtih zamanında Eski ve Yeni Saray'da (Topkapı Sarayı) yaptıkları işlere göre iki sınıfa ayrılmıştır. Daha sonra Edirne, Galata ve İbrâhim Paşa saraylarında da müstakil baltacı ocakları oluşturulmuştur. XVII. yüzyılda Galata ve İbrâhim Paşa saraylarının teşkilâtları bozulunca, baltacılar varlıklarını Eski ve Yeni Saray'da sürdürmüşlerdir.

"Teberdârân-ı Sarây-ı Atîk" denilen Eski Saray baltacıları Topkapı Sarayı'ndaki harem ile Eski Saray mensuplarının, şehzadelerin ve saray dışındaki sultanların hizmetlerini ve muhafızlıklarını yaparlardı. Bunlar doğrudan doğruya Dârüssaâde ağasına bağlıydı. Kışları Eski Saray'ın Mercan tarafındaki kapısı civarında idi. Fakat işleri gereği gündüzleri bir kısmı Yeni Saray'da bulunarak başta Dârüssaâde ağası olmak üzere öteki harem ağalarının ve saray mensuplarının hizmetlerini görürlerdi. Baltacı Ocağı'na yeni alınan acemiler Beyazıt Camii'nde ders görürlerdi. Baltacı Ocağı'na genellikle öteki saraylardan, saray açıcılarından ve Antep, Kayseri gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinden nefer alınır.

Eski Saray baltacılarının Dârüssaâde ağasından sonraki en büyük âmirleri baltacılar kethüdâsı, bölükbaşı ve odabaşılardı. Kethüdâ ve odabaşılardan kıdemli-leri müteferrika*lığa terfi ederlerdi.

Eski Saray baltacılarından olan kapı haseki ağası, Dârüssaâde ağasının sadrazamlıktaki işlerini takip ederdi. Hasekibaşı ise yanındaki haseki başkâtibi ile kızlar ağasına bağlı Haremeyn vakıflarının tahsili ile görevliydi. Bu vakıflara bakan Dârüssaâde ağası baş yazıcısı da emrindeki altı halife ile yine Eski Saray'ın kıdemli ve okur yazar baltacıların-

ZÜLÜFLÜ
baltacı
(TSMK,
III. Ahmed,
nr. 3690)

dandı. Baş yazıcılığa bu halifelerden en eski olanı getirilirdi. Baltacı neferleri dış hizmette genellikle kapıkulu süvarisi olarak çıkarlardı. Mevcutları XVII. yüzyılın ikinci yarısında 813 iken bir asır sonra 400 kişiye düşmüştür. Baltacı ağaları, başlarına kırmızı çuhadan yapılmış barata denilen bir serpuş giyerlerdi. Neferlerin başlıkları ise mor keçeden yapılırdı. Dolama adı verilen kaputları kırmızı ve yeşil renkteydi.

"Teberdârân-ı hâssa" denilen zülüflü baltacılar Eski Saray baltacılarından tamamen ayrı bir ocak olup hizmetleri de farklıydı. Giydikleri serpuşun iki tarafından zülûf veya perçem şeklinde iki örgü yanaklarına sarktığından bu adla anılan zülüflü baltacılar Topkapı Sarayı'nda otururlar, Enderun ve haremde hizmet görürlerdi. Bundan dolayı etraflarını görmemeleri için yakaları kalkık dolama giyerlerdi. Daha sonraları bunların sadece harem hizmeti görenlerine "yakalı baltacı" denmiştir. III. Murad zamanında ortaya çıkan zülüflü baltacıların ikametgâhları akağalar kapısı civarında idi. Bu ocağa devşirme oğlanlarından, öteki saraylardan, saray açıcılarından ve Kastamonu'nun gürbüz halından nefer alınır. Önceleri kapı ağasına bağlı olan zülüflü baltacılar XVIII. yüzyıldan itibaren silâhtar ağaya tâbi olmuşlardır. Zülüflü Baltacılar Ocağı'nın en büyük âmiri baltacılar kethüdâsı idi. Onun altında sırasıyla baş baltacı, divanhânci ve kilercibaşı baltacısı gelirdi. Kıdemli sekiz baltacı "bıçaklı mülâzımı" adıyla anılırdı. Bunlar diğerlerinden ayrı olarak sırma kuşak kuşanırlardı.

Zülüflü baltacıların kethüdâları, bölükbaşılardan, odabaşılardan, diğer ağalardan ve kıdemli-leri terfi ederlerse müteferrika veya çaşnigî* olurlar, neferleri ise kapıkulu süvariliğine, özellikle bu bölüklerin en itibarlı olan sipah ve silâhtar bölüklerine geçerlerdi. Divanhânci, yemişçi ve su-

Baltacı
(Gastallan
Histori
Tahtureks)